

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1945

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

Θ. ΜΟΥΣΤΟΕΥΔΗ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ *

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΙΑΓΩΓΩΝ : Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ

* Άλλοι συγγραφείς, περισσότερο πρόσφατοι, έξηγοϋν πράγματι ολόκληρο τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο μετὰ τὴ συνεργασία αὐτῆ τοῦ ἐγὼ στὴν ἀντίληψη. Ἔτσι ὁ Paul Souriau γράφει : « Ἡ φαντασία μας μᾶς κάνει νὰ βλέπουμε μορφές σ' ἓνα σχέδιο, κι' ὅταν στὶς μορφές αὐτὲς ἀναγνωρίζουμε ἓνα ἀντικείμενο αὐτὴ πάλι καταβάλλει σφεδὸν ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ὁμοιότητος »¹. Θὰ γράφει ἐπίσης : « Κυττάζοντας ἓνα σχέδιο εἶναι ὡς νὰ βλέπουμε χίμαιρες στὰ σύννεφα »². Κι' ολόκληρο τὸ βιβλίον τοῦ Souriau ποὺ εἶναι πολυσέλιδο καὶ σπουδαῖο βασίζεται σ' αὐτὴν τὴν ἴδια ἀποψη. Ὁ Souriau καταλήγει μετὰ κάποιον ἀπλοϊκότητα, ὡς ἐξῆς : « Ζαίρετε γιατί θαυμάζετε ἓνα σχέδιο ; Εἶναι γιατί κατέχετε μιὰ λειτουργία (τὴ φαντασία) ποὺ σᾶς ἀναγκάζει νὰ τὸ θαυμάζετε ». Εἶναι περίπου ἀνάλογο μετὰ τὸν ἄλλο περίφημο συλλογισμὸς : Ζαίρετε γιατί σᾶς ἀποκοιμίζει ἡ μορφίνη ; Εἶναι γιατί κατέχει μιὰν ὑπνωτικὴ ἰδιότητα ποὺ προκαλεῖ τὸν ὕπνο.

Τὴν ἴδια κριτικὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ κάνει γιὰ τὴν κλασσικὴ καὶ συσχετιστικὴ θεωρία τῆς ἀντίληψης. Ἡ ἀντίληψη, προκαλούμενη ἀπὸ ἓναν ἐξωτερικὸ ἐρεθισμὸ, πρᾶμα ποὺ εἶναι ἀναντίρρητο, ἐμφανίζεται πρῶτα - πρῶτα ἀνακλαστικά, πρᾶμα ἐπίσης ἀναντίρρητο καὶ εἶναι προϊόν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. χάρη στὴ συσχέτιση διαφόρων στοιχείων ποὺ τὸ πνεῦμα προσθέτει σ' αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ αἰσθητηριακὸ δεδομένο — καὶ ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀνεπαρκές καὶ δὲν ἐξηγεῖ τίποτα.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς θεωρίες ὑπάρχει ἀσφαλῶς μιὰ ἰδέα γόνιμη, ἡ ἰδέα τῆς συνεργασίας τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἀντίλησαν ἀπὸ τὴν ἰδέα τούτῃ ὅλα τὰ πορίσματα ποὺ περιέκλειε. Νομίζω πῶς πρῶτος ὁ Μπέργκσον ἔθεσε τὸ ζήτημα τῆς ἀντίληψης στὸ πραγματικὸ τῆς ἔδαφος καὶ ἀνέτρεψε ὅλες τὶς ὑφιστάμενες φιλοσοφικὲς θεωρίες. Ἀνέπτυξε τὴν ἰδέα τούτῃ πῶς : ὁ κόσμος εἶναι ἴσως μιὰ ἀδιάσπαστη ἀλληλουχία καὶ κάθε ὄν κατοπεμαχίζει τὸν κόσμο σύμφωνα μετὰ τὶς ἴδιες τὶς γραμμὲς ποὺ ὀφείλει ν' ἀκολουθήσει ἡ πράξις τοῦ *. Σὲ μιὰ τέτοια θεωρία τῆς

ἀντίληψης ὁ πρῶτος ρόλος ἀνήκει στὴν πράξι, στὴν πράξη ἐκείνου ποὺ ἀντιλαμβάνεται ἀπὸ αὐτὴν γεννήθηκε πιθανῶς ολόκληρη ἡ « Gestalt theorie », φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μορφῆς ἢ μορφολογικὴ ψυχολογία ποὺ κέρδισε μεγάλον ἔδαφος κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια¹.

Ἐξ ἄλλου, ἡ θεωρία τῶν ἀγωγῶν ποὺ θὰ ἀναπτύξω, γιατί πρέπει νὰ ὁμολογήσω πῶς ἡ « Gestalt theorie » δὲν μετὰ εἶχε ποτὲ μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς, ἐξετάζει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο τὴν ἀντίληψη, ὡς μιὰ ἐνέργεια, μιὰ δράση.

Κατ' οὐσίαν, ἡ μικρὴ ἐπανάσταση ποὺ ἐγίνε τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ θεωρία τῆς ἀντίληψης, συνίσταται στὴν εὐνοια μᾶς ὡ φελιμιστικῆς ἀντίληψης ποὺ ἀρνείται νὰ ἰδεῖ στὰ πράγματα κάθε τι ποὺ δὲν ἔχει κοινὸ γνώρισμα μετὰ τὴν πράξι. Μετὰ τὴν ἀντίληψη δὲν εἰσάγουμε τὰ πράγματα μέσα μας παρὰ ἀφοῦ τὰ κατασκευά-

σθήσαμε, ἓναν ἐξωτερικὸ κόσμον ποὺ ἐχωρίζει ἀπὸ τὸ ἴδιο, ποὺ νὰ εἶναι κοινὴ ἰδιοκτησία ὄλων τῶν συνειδητῶν ὄντων. Ἡ τάση, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔχουμε σαφὴ συνείδηση τῆς ἐξωτερικότητος αὐτῆς τῶν πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς ὁμοιογένειας τοῦ περιβάλλοντος τῶν, εἶναι ἡ ἴδια ποὺ μᾶς κάνει νὰ ζοῦμε σὲ κοινωνία καὶ νὰ μιλάμε » σ. 104. (* Ἐχομε ὅπ' ὄψη μας τὴν 9ῃ ἔκδοσιν) βλ. σχετικὰ μετὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀντίληψης : Bergson : « Matière et Mémoire », σ. 12 καὶ ἐξ.

1. Ὡς βιβλιογραφίαν τῆς Gestalt - Theorie θὰ συστήσω συνοπτικὰ τὰ ἀκόλουθα ἔργα :

W. Köhler : Die physischen Gestalten, 1920.
Intelligence des singes supérieurs 1922.
Μετάφρασις στὰ γαλλικὰ στὰ 1927.

K. Koffka : Psychologie
Die Grundlagen der Physischen Entwicklung, 1920.

A. Brachet : Vie créatrice des Formes (Belgique).
Monod Herzen : Morphologie générale.
Ernst Kossiger : Freiheit und Form, 1922.
Lethaby : Form in Civilization, 1922.
Καὶ τὰ ἔργα τοῦ Von Ehrenfels (1890), Wertheimer (1912), J. Piaget, H. Wallon, Revault d'Allonnes.

Ἴδου ἐπίσης μερικὰ ἄρθρα γιὰ τὸ ἴδιο θέμα :

P. Guillaume : La théorie de la Forme, « Journal de Psychologie » 15 Nov. 1925.
P. Guillaume : Le souvenir latent des noms propres, « Journal de Psychologie » 1925, σ. 145.
Rignano : Revue Philosophique, Janv.-Fevr. 1928.
A. Gemelli : Journal de Psychologie Fevr. 1928.
Köhler : La perception humaine, « Journal de Psychologie » Janv.-Fevr. 1930.

O. Salz : Essai d'une nouvelle théorie psychologique de l'espace, du temps et de la forme. « Journal de Psychologie », 15 Mai 1919.

E. Cassirer - Pathologie de la conscience symbolique « Journal de Psychologie », 15 Mai - 15 Juin 1929.
Congrès de Groningue 1927. Communication de Sprearmann.

Ἡ βιβλιογραφία τούτῃ εἶναι ἀτελής.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον τεύχος.

1. Paul Souriau : La suggestion dans l'art, 1893.
(* Ἐχομε ὅπ' ὄψη μας τὴ β' ἔκδοσιν σ. 85.

2. Ἀὐτ. σ. 87.

3. Στὴν « Πραγματεία γιὰ τὰ ἀμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης » (1888), ὁ Μπέργσον ἔγραφε ἤδη : « Τὸ ζῶον δὲν φαντάζεται ἴσως, καθὼς ἐμεῖς, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς αἰ-

σουμε σύγχρονα με το έγώ μας και με τα ίδια μέσα· ή κίνηση περιλαμβάνεται στην αντίληψη και αποτελεί τον κυριώτερο παράγοντά της.

“Ας πάρουμε την ανάκλαση: ποιό είναι το χαρακτηριστικό της γνώρισμα; Είναι μια μικρή απλούστατη πράξη που αντιστοιχεί σε μια και μόνη διέγερση προερχόμενη εκ των έξω και που αντιστοιχεί στη διέγερση τούτη πάντα κατά τον ίδιο τρόπο και δε μπορεί να προσαρμοσθεί εκ των π'ρωτων σ' άλλες πιθανές διεγέρσεις. Είναι μια και μόνη πράξη· μια μόνος, μη δυνάμενη να αποσυντεθεί σ' άλλες απλούστερες πράξεις. Στην πραγματικότητα η πράξη τούτη είναι ή λειτουργία ενός οργάνου συγκροτημένου εκ γενετής, λειτουργία πάντοτε όμοια. Παραδείγματα: Βρίσκομαι μπροστά στο φαγητό μου· άμέσως ή ανακλαστική πράξη του σιελού πραγματοποιείται: ένα πολύ ζωηρό φώς προσβάλλει τον όφθαλμό μου, άμέσως ή κόρη, από ανακλαστική αντίδραση συστέλλεται και μειώνει το φώς που την ένοχλεί.

Στην αντίληψη ή για να μιλήσουμε τη γλώσσα μας, στην αντίληπτική ή πράξη είναι έντελώς άλλοιότικα· υπάρχει μεγαλύτερη περιπλοκή· ή ενέργεια δεν είναι ούτε μια μικρή πράξη ούτε στερεοτυπική, πάντα ή ίδια, ούτε ανταποκρινόμενη σ' έναν και μόνο έξωτερικόν έρεθισμό.

“Ένα σκυλί βλέπει μπροστά στη φωλιά του την κρεατόπιττά του· ή ανακλαστική ενέργεια είναι ό σιελός· αλλά ή αντίληπτική πράξη πηγαίνει πολύ πιο μακριά· το σκυλί πλησιάζει την πίττα του, την μυρίζει και αρχίζει την πραγμάτωση της πράξης. Οι αντίληπτικές πράξεις καθορίζονται από έξωτερικά αντικείμενα κι όχι από έναν απλό επιφανειακόν έρεθισμό κι οι αντίληπτικές αυτές πράξεις έχουν ένα σκοπό με περισσότερες φιλοδοξίες από τις ανακλαστικές πράξεις· ζητούν να τροποποιήσουν τα έξωτερικά αυτά αντικείμενα. Έξ άλλου οι αντίληπτικές αυτές πράξεις είναι αληθινά πολύπλοκα συμπλέγματα ενεργειών που μπορούν να αναλυθούν και να αποσυντεθούν. Στην ανακλαστική ενέργεια ή πράξη είναι στερεοτυπική, στην αντίληπτική ενέργεια υπάρχουν στοιχεία ποικιλίας και σχεδόν έλευθερίας. Οι ενέργειες αυτές είναι μικρότερες και καθώς πραγματοποιούνται άλλοι έρεθισμοί, προερχόμενοι εκ των έξω, επηρεάζουν τή συντελούμενη πράξη. Έτσι λοιπόν ό σκύλος δέχτηκε τή διέγερσή που ήρθε εκ των έξω· όσμη ή θέα ή και τα δυό που αναγγέλλουν την κρεατόπιττα. Η ανάκλαση: σαλιώνει. Η αντίληπτική πράξη: πλησιάζει την κρεατόπιττα, την όσμίζεται, έτοιμάζεται να την καταβροχθίση. “Αλλά ένας νέος έρεθισμός επέρχεται· ή κρεατό-

πιττά του ήτανε σπειριά για τις κόττες· τότε τροποποιεί την αντίληπτική του πράξη· γυρίζει στη φωλιά του. Η αντίληπτική πράξη δεν είναι μονοκόμματη όπως ή ανάκλαση. Είναι μια ενέργεια, ώρισμένης διάρκειας, που έμφανίζει μορφή σχηματική· μια ενέργεια που μπορεί να αναλυθί και να αποσυντεθί — μια ενέργεια δη·άλαδη που αύτοεξελλίσσεται.

“Η ανάκλαση είναι σαν μια μπόμπα· εκρήγνυται ή δεν εκρήγνυται. Η αντίληπτική πράξη δεν εξαπολύεται ποτέ με έναν και μόνον έξωτερικόν έρεθισμό· άπαιτεί πολλούς έρεθισμούς και χάνει αύτη την εκρηκτική μορφή.

Στην ψυχολογία που προσπαθεί να εξηγήσει τα ψυχικά φαινόμενα αντικειμενικά και βασισζόμενα στις πράξεις που εκδηλώνουν έξωτερικά τα φαινόμενα αυτά, παίρνουν ως βάση την άγωγη.

“Η άγωγη, είναι στην πραγματικότητα, ή κατάληξη της έννοιας της λειτουργίας. Η λειτουργία είναι ένα σύστημα μικρών πράξεων συσχετισμένων στενά μεταξύ τους σε τρόπο που μπορούν να αναπολούνται μαζί. Υπάρχουν λειτουργίες πολύ παλιές και λειτουργίες πολύ πρόσφατες· πά χαρακτηριστικά τους γνώρισμα είναι ότι είναι κινήσεις ή πράξεις συστηματοποιημένες, που έχουνε κάποια σημασία και βρίσκονται σε κάποια συνεξάρτηση μεταξύ τους. “Όταν μαθαίνουμε να πατινάrouμε με τροχαλάκια ή άπάνω στον πάγο, μαθαίνουμε και νέα λειτουργία. Γι' αύτο συνενώσαμε πολλές κινήσεις και πολλές μικρές ενέργειες που δεν είχαν άλλοτε συνενωθί. Έτσι στην αρχή είμαστε πολύ άδέξιοι. “Υστερ' από λίγον καιρό ξέρουμε να σταθούμε στα τροχαλάκια χωρίς να πέφτουμε· είναι γιατί οι ενέργειες έχουν ήδη καλύτερα οργανωθί. Είναι πιθανόν ότι ή λειτουργική αύτη συσχέτιση αντιστοιχεί σε μια ανατομική συσχέτιση.

“Η άγωγη είναι ένα σύνολο ενεργειών, κινήσεων των βραχιόνων, των κνημών, όλοκληρου του σώματος και κυρίως του στόματος. “Όταν ένας έρεθισμός από τον έξωτερικό κόσμο προσβάλλει ένα οιοδήποτε σημείο του σώματός μας ή και πολλά σημεία, αν αύτός ό έρεθισμός είναι διαρκής, τότε αντί μιας ανακλαστικής πράξης έμφανίζουμε ένα σύνολο πράξεων, σκοπό του όποιου είναι ή μετατροπή του έξωτερικού κόσμου, μετατροπή που θά συνεπήγγο ταυτόχρονα τή μετατροπή του έρεθισμού. Η λειτουργία έχει κάτι το περισσότερο αυτόματο από την άγωγη άλλ' έχουν αύτο το κοινό ότι δεν αντιστοιχούν σε καθωρισμένα ειδικά όργανα, τουλάχιστο στην κατάσταση των σημερινών ανατομικών μας γνώσεων.

('Ακολουθεί)